

מצווה אחת

ראשי פרקים

- א. מצווה אחת בלבד
- ב. מצווה אחת במיוחד
- ג. המקיים מצווה אחת בשלמות - זוכה בה לחיי עוה"ב
- ד. האחת המושכת את כולן
- ה. לכל אדם מישאל מצווה המיוחדת לו
- ו. בחירת המצווה
- ז. הנטל המיוחד לכל אחד
- ח. מצווה אחת לזמן מסוים
- ט. גילוי התיקון האישי
- י. קיום מה שבידו מביא לתיקון השלם לאדם - ולעולם
- יא. הכיוון המחמיר - אין לוותר על שום מצווה
- יב. סוף דבר

א. מצווה אחת בלבד

בספר חסידים¹ מסופר:

מעשה באדם אחד שהיה רועה בהמות ולא היה יודע להתפלל. וכל יום היה אומר: רבנו של עולם, גלוי וידוע לפניך שאילו היה לך בהמות ונתת לי לשומרם, לכל אני שומר בשכר, ולך הייתי שומר בחינם, כי אני אהב אותך. וישראל היה. פעם אחת היה הולך תלמיד חכם אחד לדרכו ומצא את הרועה שכך היה מתפלל. אמר לו: שוטה, אל תתפלל כך. אמר הרועה אליו: היאך אתפלל? מיד לימד לו התלמיד חכם סדר ברכות וקריית שמע ותפילה, על מנת שלא יאמר עוד מה שהיה רגיל לומר. לאחר שהלך אותו תלמיד חכם שכח כל מה שלימד לו, ולא התפלל. וגם מה שהיה רגיל לומר היה ירא לומר מפני [שאותו] צדיק מנע ממנו. ראה אותו תלמיד חכם בחלום הלילה שהיו אומרים לו: לך אמור לו שיאמר מה שהיה רגיל לומר קודם שבאת אליו, ואם לא תלך, תדע הרעה אשר תמצא אותך כי גזלת לי אחד מן העולם הבא. מיד הלך ואמר לו: מה אתה מתפלל? אמר לו: לא כלום, כי שכחתי מה שלימדני וגם צויתני שלא לאמור אם היו לו בהמות. אמר החכם: כך וכך בא אלי בחלום, אמור מה שהיית רגיל לומר. הרי בכאן לא תורה ולא מעשים, אלא שחשב לעשות טובה והעלה לו לדבר גדול. כי רחמנא ליבא בעי.

בסיפור 'נשגב ופשוטי' זה² מקופלת הנחה, שרגש דתי עמוק, אפשר שיעמוד במקום מערכת של מצוות מעשיות. בתקופות מאוחרות יותר יצוף הסיפור בלבושים שונים. כגון³:

1. מהד' ויסטינצקי, סי' ה-1.

2. כהגדרת ח"ה בן-ששון, פרקים בתולדות היהודים בימי הביניים, תל אביב תשכ"ב, עמ' 187.

ובארץ בבל, כאשר היו בני הקהל בבית הכנסת מתפללין, והיו עונים קדוש וברוך, היה ביניהם עם הארץ אחד שהיה עונה קדוש וברוך בקול גדול, והרים קולו על כל בני הקהל עד שצעקו עליו על עשותו כן. אמר להם, עם הארץ כמוני שחנן אותי הקדוש ברוך הוא לדעת ולענות הקדושה לא אכבד בה בוראי על כל פנים אענה אותה בקול גדול בכל כוחי לכבוד ה' יתברך. אמרו שנתגלגל הדבר, ועלה לירושלים ונתעשר, ועשו אותו ראש הבירה, וקראו עליו "כי מכבדי אכבד".

שמה תאמר, אין אלה אלא סיפורים מקריים. צא וראה התייחסויות דומות בספרות התלמודית, הנושאות אופי כללי ועקרוני יותר.

ב. מצווה אחת במיוחד

במשנה⁴ כתוב:

כל העושה מצווה אחת מטיבין לו ומאריכין לו ימיו ונוחל את הארץ.

גישה זו נתקבלה גם בתלמוד הירושלמי ונתפרשה:

א"ר יוסי בי רבי בון: מי שייחד לו מצווה ולא עבר עליה מימיו.

כלומר, אין מדובר במעשה חד פעמי של מצווה, אלא במצווה אחת הנשמרת בקפדנות יתירה. אולם דעת הבבלי כנראה לא היתה נוחה מכך, ואנו מוצאים 'פירוש', שמדובר ב"העושה מצווה אחת יתירה על זכויותיו".

כיוצא בכך, אנו קוראים במסכת מכות (כד.):

כתיב "עושה אלה לא ימוט לעולם", היה ר"ג מגיע למקרא הזה היה בוכה, אמר, מאן דעביד להו לכולהו הוא דלא ימוט, הא חדא מינייהו ימוט? אמרו ליה, מי כתיב עושה כל אלה, עושה אלה כתיב - אפילו בחדא מינייהו.

משמע, כבר חכמי התלמוד היו מודעים לקושי, שמכלול המצוות אינו יכול להיות מוטל על הכל, ובדרך קיצונית אף נאמר שגם מצווה אחת מצילה את האדם. ממקבץ המאמרים עולה, איפוא, בדרכים שונות, ערכה של מצווה אחת.

נימה חדשה בוקעת מן המדרש הבא (מדרש קהלת):

"אוהב כסף לא ישבע כסף" (קהלת ה,ט) - שכל מי שאין לוקח לו מצווה אחת למנה, שמוסר נפשו עליה, גם זה הבל.

גם נקודה זו המדברת על התמסרות למצווה האחת תשוב ותעלה בספרות המאוחרת.

3. רבי יצחק זמן עכו, מאירת עינים, מהד' גולדריין, ירושלים תשמ"ב, עמ' רמט. השווה גם סיפור החליל הידוע מחצרו של הבעש"ט.

4. קידושין פ"א מ"י. מאמר זה מנוצל ע"י הר"מ אלשיך, ליישב את לשון הפסוק "מפי עליון לא תצא הרעות והטוב", לאמור מה פשר ההבדל בין "רעות" בלשון רבים, ו"טוב" בלשון יחיד. והוא מפרש זאת ע"פ המאמר התלמודי "כי אף ע"י מצווה אחת יוכל להיות צדיק כמ"ש כל העושה מצווה אחת נוחל את הארץ ומאריכין ימיו", בעוד שהכינוי רשע אינו חל על אדם אלא אם כן עבר על שלוש עבירות. הדברים הובאו בס' דברי חכמים לר"ל פאחויצר, ירושלים תשל"ו, עמ' קכה. וראה גם תורה תמימה לויקרא יח,כד, אות עד.

ג. המקיים מצווה אחת בשלמות - זוכה בה לחיי עוה"ב

הבעיה של קיום מצווה אחת לובשת פנים שונות, ומכמה פנים נדונה בספרות⁵. בעיה אחת 'פשוטה' למדי היא, וכי יכול אדם לקיים את כל המצוות? האם הצורך בקיום מלא של כל המצוות אינו משיג מטרה הפוכה מבחינה פסיכולוגית? דילמה זו הובאה בהרחבה בדברי ר"י אלבו. ונצטט חלק משאלתו (ספר העיקרים מ"ג פכ"ט):

אבל שנאמר שכל המצוות והאזהרות שבאו בתורה הם הכרחיות בהקנאת השלמות האנושי, [הוא] דבר זר וקשה מאד, שאם הדבר כן, אי אפשר לשום אדם שיקנה השלמות ההוא, לפי ש"אדם אין צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא", ואם יחסר לו אחת מן המצוות, לפי זה הדעת, אי אפשר לו לקנות השלמות האנושי... שאפילו יחיד בדור לא יוכל להקיף על כלל הדעות שבאו בתורה, ולא לעשות כל החקים, ולא לקיים כל המשפטים שבאו בה.

בתשובתו, ר"י אלבו מסתייע ברמב"ם, שנוכירו בסמוך, ומסכם:

ונתבאר לפי זה מה שאמרנו כי מצווה אחת בלבד תספיק לתת השלמות האנושי. ואולם, מה שנמצאו בתורה מצוות רבות לא היה זה על צד ההכרח, אבל על צד היותר טוב, כדי שלא ימלט אדם מישראל שלא יזכה לעולם הבא על יד אחת מהן, אי זו מהן שתהיה וכו'.

כלומר, כדי לקנות שלמות אפשר להסתפק במצווה בודדת, וריבוי מצוות שבתורה לא נועד אלא להציע הזדמנויות מרובות ומגוונות להגיע לביצוע מושלם של מצווה. ברור אם כן, שגם ר"י אלבו לא התכוון בדברים אלה לקיום מצווה כלאחר יד. נראה שאף הוא יקבל את דברי ספר חסידים, הנוקט גישה פסיכולוגית, פרגמטית ומעשית, אם מותר לומר כך, לאמור: "טוב לאדם אם יש בידו מצווה אחת ומקיים כהלכתה, ממצוות הרבה ואינו מקיימן כהלכתן". כלומר, אדם יקפיד לקיים לפחות מצווה אחת כהלכתה. רעיון זה יש לו מקבילה עקרונית בהלכות תפילה⁶:

טוב מעט בכוונה - מהרבות בלא כוונה.

מעין זה, גם רב סעדיה גאון מצא לנכון להדגיש את קיום המצווה האחת, אך בהגבלה, שעל-פי הירושלמי דלעיל, שהמקיים, עובד ה', "ייחד לו מצווה אחת, לא יעברנה כל ימי חייו", ואפילו יקיים מצווה אחרת "לא יקצר בזאת כלל... וכמו שאמרו רבותינו, כל העושה מצווה אחת מטיבין לו ומאריכין לו את ימיו ונוחל את הארץ, ובארו זה כגון שיחד לו מצווה אחת לעשותה"⁷.

5. וראה גם מאמרו של ש' שפרבר, על יסוד החידוש, דעת, 18, תשמ"ז, עמ' 111 - 114.

6. מהד' מרגליות, תשי"ז, סעיף תקכט. וראה שם הערה ד במקור חסד. אע"ר, כי קטע זה אינו במהד' ויסטינצקי.

7. טור ושור"ע או"ח סי' א סק"ד. וראה גם א"א אורבך, חז"ל - פרקי אמונות ודעות, ירושלים תשכ"ט, עמ' 346 - 347.

8. אמונות ודעות, מאמר ד פרק ה. וראה עוד שם אבחנות לגבי מדרגות עובד, צדיק גמור וכו'.

דעה זו מובעת ביתר חריפות, בהעמדתה כאחד מעיקרי האמונה, בדברי הנשר הגדול, הרמב"ם, הכותב⁹:

מיסודות האמונה בתורה, שאם קיים האדם מצווה משלש עשרה ושש מאות מצוות כראוי וכהוגן, ולא שתף עמה מטרה ממטרות העולם הזה כלל, אלא עשאה לשמה מאהבה... הרי הוא זוכה בה לחיי העולם הבא. לכן אמר ר' חנניה כי מחמת ריבוי המצוות אי אפשר שלא יעשה האדם אחת בכל ימי חייו בשלימות, ויזכה להשארות הנפש באותו המעשה.

דברי הרמב"ם הרשימו, כנראה, וזכו לתהודה ולהענקות¹⁰. אך בעוד שתשומת-הלב הופנתה למלים "מצווה אחת", הרי לעני"ד אין להתעלם מן המילה "בשלימות". ברור שהרמב"ם לא הקל בעול המצוות, אך סבור היה, שלפחות מצווה אחת יש לקיים בשלימות, ואמנם די בזו להבטיח את הישארות הנפש. חשוב בהקשר זה לקרוא את דברי הנצי"ב¹¹:

ואפילו שאר מצוות הגון לקבל א' מהן להזהר יותר מהחיוב, כדאי במכילתא בשלח עה"פ אז ישיר - רנ"א - [ר' נחמיה אומר], כל המקבל עליו מצווה א' באמנה כו', ובירו' קידושין ספ"א: כל העושה מצווה א' כו', אר"י בר"ב, מי שיחד לו מצווה ולא עבר עליה מעולם, ובמדרש קהלת אוהב כסף לא ישבע כסף כו', שכל מי שאין לוקח לו מצווה א' למנה שמוסר נפשו עליה גם זה הבל.

כלומר, לבד מן הקיום הרגיל של מצוות יש צורך במצווה שתיעשה בהידור רב, מתוך מסירות נפש.

כיוון שונה מבחינת ההנמקה נמצא ברעיא מהימנא, פר' נשא (ח"ג קכד):

וכל מאן דקיים פקודא חד כדקא יאות, כאלו מקיים רמ"ח פקודין דעשה, דלית פקודא דלאו איהו כלילא מכלהו רמ"ח.

נכון שמדובר כאן בבירור על "מצווה אחת כראוי". אך למעשה, דברי הרעיא מהימנא יכולים היו להאמר בלא שום קשר למקורות רבניים שנזכרו, שכן יש בנימוקם פיתוח של עמדה קבלית מובהקת. לאמור, כשם שכל ספירה כלולה מתברותיה, כך כל מצווה כלולה מחברותיה. ממילא קיום כדן של מצווה אחת נחשב כאילו כולן כלולות באותה עשייה.

חובה לציין, כי כמעט כל מי ש"הסתפק" במצווה אחת, הקפיד על קיום מדוקדק של המצווה, והדגיש שקיומה של זו יהיה "בכח גדול והתמדה" (ס' חרדים) "וירדוף במהירות וחרוזות"¹². אציין כי גם החיד"א כותב בשם אביו¹³:

9. פירוש המשנה, מכות ג, יז, מהד' הרב קאפח, ירושלים תשכ"ח, עמ' רמז.

10. למשל, במנורת המאור של אלנקאווה, פרק המצוות, שער ראשון, מהד' ענעלאו, ניו-יורק תרצ"א, עמ' 400 - 401; ודברים אלו חזרו ונעתיקו, כידוע, בליקוטיים שבסוף ספר ראשית חכמה, מונקאטש תרפ"ו, רמב ע"ב. כן צוטט הרמב"ם ע"י ר' יוסף אבן שם טוב, כבוד א-להים, פידארה ש"ו, כח ע"ב.

11. העמק שאלה, פירוש לשאלות דרב אחאי גאון, פר' תולדות, שאילתא יט אות ז, ווילנא תרכ"א, כט ע"ג.

אפי' מצווה אחת, שתהיה כמאמרה וכתקונה בכל עניניה וענפיה ובפרק א' לבד, "וירוממך לרשת ארץ" ... ואחר זמן רב מצאתי שפירוש פ' [=פסוק] "קוה לה' ושמור דרכו" הנו', הנה הוא בס' זהב שיבה להרב המפורסם מהר"ש אלגאזי בסוף מכות דף ע"ז דפוס אשכנז.

או כדברי ר' אהרן ברכיה ממודינה¹²:

עצה טובה לאדם, שיתפוס מצווה אחת לפחות בקנין גמור, ויתמיד ויזרוז בה כל ימיו, ואל יניחנה מלעשותה אפילו בשביל ממון הרבה, כי היא מקדמתו והולכת לפניו לעולם הבא.

ד. האחת המושכת את כולך

אולם, אם מדברים אלה משתמעת 'הקלה' בקיום מלא של כל המצוות, הרי מובעת עמדה אחרת בפי ר' אלעזר אזכרי¹³.

ואף על פי שחייב אדם להזהר בכל המצוות, מכל מקום יש לו להחזיק באחת מכל המצוות בכח גדול והתמדה שלא יעבור עליה כל ימי חייו, לפי שכללות התורה שהם תרי"ג מצוות נקרא עץ חיים... והאוחז ענף אחד מן האילן יפה - אוחז בכלן, שכל שאר הענפים נמשכים אחר אותו ענף, שכולם גוף אחד, אבל אם בא לאחוז בכל הענפים יחדיו לא יוכל לאחוז כולם.

לכאורה, משל העץ מייצג עמדה מינימליסטית. אך תשומת לב למילים שהדגשנו מתוך דבריו, ובמיוחד דיונו בהמשך, מכוונים להקצנה בכיוון הפוך. לאמור, עקרונות חייב אדם לקיים את הכל, אך משום הקושי הכרוך בכך, עליו להקפיד במיוחד "בכח גדול והתמדה" במצווה אחת, וזו נותנת לו את הכח להמשיך במצוות האחרות. אבל לעולם הוא חייב בכלן. כך יש להבין גם את הוראתו¹⁴:

אעפ"י שצריך אדם להזהר בכל המצוות, מצווה אחת יקח קבועה מאד לעטרת, בה ימשכו הנשארות. ומה טוב לקבוע מצוות "ובו תדבק".

מילת המפתח היא הפועל 'משך', שר"א אזכרי משתמש בו בשני המקורות, וכנראה שלא במקרה, ללמדך שאין די במצווה אחת. אמת, ר"א אזכרי מודע לכך שאין אפשרות טכנית לקיים את הכל ביד כל אדם, לכן הוא מוסיף את הערבות ההדדית של ישראל, שהם "נפש אחת", "גוף אחד". אך אין בכך כדי לפטור אדם מכל מרחב המצוות האפשריות לו לקיימן¹⁵.

12. ככתוב בשל"ה, נ"ג ע"א [=לח ע"ד] (וראה גם סז ע"ב [=מט ע"ב]) ביחס לדברי רע"מ: "וכפי גודל שמירה וסגירה מפני החטא כן יגדיל תורה, וידוץ במהירות חדיזות לקיים להדר אחר מצווה ולעשותה בהידור בכל עת ובכל רגע".

13. ראה פתח עינים, אבות, פרק ה' משנה כג, ירושלים תשי"ט, ק' ע"ג.

14. מעבר יבק, שפתי רננות, פרק לא.

15. ספר חרדים, ונציה שס"א, סא ע"א.

16. מילי דשמיא, ת"א תשנ"א, עמ' 111, סעיף ס.

17. ברוח זו הוא גם מסביר את הרמב"ם, ומיישב את השוני שבין דעות הבבלי והירושלמי שהבאנו בתחילת דברינו.

דברי ר"א אזכרי הובנו בחסידות בשתי דרכים. האחת, נמסרה בשם הבעש"ט, והיא מניחה שתפיסת חלק היא כתפיסת הכל. מהנחה זו הסיק רי"י מפולנאה¹⁸:

אם כן כשמקיים מצווה אחת על מכונה ובאהבה, שהיא הדבקות בו, ותפס במצווה זה חלק האחדות, אם כן כולן בידו, כאילו קיים כל המצוות שהם כללות אחדותו, פרצוף שלם כביכול.

אמנם אפשר לטעון, על-פי הקשר הדיון שם, שמדובר רק במצווה מסוג הדבקות, שהיא מצווה עקרונית ביותר, השקולה כנגד כל המצוות האחרות. מכל מקום, אין מדובר על קיום מצוות נוספות.

הדרך השנייה, ההולמת יותר את עמדת ר"א אזכרי, הובעה בספרו של ר' אלימלך מליזינסק¹⁹:

ולכאורה מה שאלה זאת [אבון במאי זהיר טפין], הלא צריך אדם ליזהר בכל המצוות?

על כך הוא משיב:

זה בלתי אפשרי שיזהר אדם בכל המצוות לקיימם בכל פרטיהם ודקדוקיהם, רק כשאדם נזהר במצווה אחת לעשותה בכל פרטיה ודקדוקיה התלויים בה, זה הוא מסייעו לו שהשיי יהיה בעזרו לקיים כל המצוות.

יוצא איפוא, שאין מדובר בהסתפקות במצווה אחת, למרות הקושי הכרוך בדבר ("זה בלתי אפשרי!"), אלא שקיום מצווה מסויימת ("שלם במדה זאת") יתן לו סיוע "לקיימם בכל דקדוקיהם". ובפירוש נאמר ש"צריך לעלות באותה מדה למדרגה גדולה הימנה". כלומר, אין מדובר בהעמדת החובה על מצווה אחת. אדרבה, רק השתדלות לקיים את האחת, בכל כוונותיה פרטיה ודקדוקיה, היא זו שתביא לחיזוק יתר מצידו, והתעוררות משמים לעזור לו, לקיים את הכל. על כן גם נאמר²⁰, "שלפעמים מתגלגל הצדיק עבור איזה מצווה אחת שיש לו לתקן". משמע, כאמור, אין הקלה במצוות.

בהקשר זה מעניינים דברי ר' נחמן מברסלב²¹:

שראוי לכל אדם שיבחר לעצמו מצווה אחת שבאותה המצווה ידקדק הרבה ויקיים אותה המצווה עם כל החומרות והדקדוקים... ואעפ"כ, גם באותה המצווה אל יכנוס בחומרות של שגעון ושטות ומרה שחורות, רק ידקדק בה בלי שגעון בכל החומרות. אבל בשאר כל מצוות אין צריכין להחמיר כלל.

18. תולדות יעקב יוסף, פרי יתרו, ירושלים תשכ"ב, עמ' קפב. השווה כתר שם טוב, ברוקלין תשל"ד, לד ע"ב. ראה גם נ' לאם, תורה לשמה, ירושלים תשל"ב, עמ' 110 הע' 65.

19. נעם אלימלך, פרשת בשלח, לט ע"ב.

20. שם, ויקרא, נד ע"ג.

21. שיחות מוהר"ן, סעיף רלה. זהו המקור לקטע המובא אצל שמחה רו, גשר צר מאוד, ירושלים תשמ"ו, עמ' 178.

למדנו שני דברים. ראשית, הדקדוק במצווה אחת אינו מוציא מידי חובה את "שאר כל המצוות". שנית, יש לקבוע גבולות לדקדוק, היינו, החמרה בלא "שגוען ושטות".

ה. לכל אדם מישראל מצווה המיוחדת לו

משני הקטעים האחרונים עולה בבירור, שאדם הוא שבוחר לו מצווה כלשהי כדי לקיימה במיוחד. אף נציין כי יש שמדברים על מצוות עשה אחת ועל מצוות לא-תעשה אחת. הנה, ידיעה מעניינת נמסרת לנו בספר חסידים, על רעיון 'לוריאני' ועל הגשמתו. ר' פינחס מנחם מפליץ כותב²²:

שמעתי מפ"ק זקיני מו"ר [נבעל חידושי הרי"ם] ז"ל בשם האר"י ז"ל שצריך כ"א מישראל שיהי' לו מצוות עשה ול"ת אשר יתקשר בם בכל לב ונפש ויזהר בם מאוד מאוד. עי"ז יזכה לתקן כל מה שנשלח בעוה"ז.

ועוד הוסיפו²³:

היהודי הקדוש ז"ל עסק במצוות עשה "נתן תתן" ול"ת "לא תנאף" אשר הי' לו מסירות נפש במצוות אלו ואביזריהו. ועשה זו כוללת כל עשין ול"ת זו כוללת כל ל"ת.

אולם יש שרואים בעצם הבחירה גלוי של זיקה מהותית-שורשית בין האדם לבין המצווה. כך, למשל, נמצא בדברי הנצי"ב²⁴:

דא"א לאדם שיהא נזהר ועסוק בכל חלקי התורה והמצווה בזהירות יתירה, וכל אדם מהראוי ליקח מצווה אחת שיהא נזהר בה ביותר... שאם בא לשאול באיזה ענין היא נזהר הרבה, התשובה לזה ילך בדרך שלכו מושכתו שזה אות דבר מזוליה דהאי מצווה הוא.

לאמור, אין קנה-מידה אחיד לכל. אך עצם העובדה שאדם נמשך למצווה מסוימת - משמע שהיא מתאימה לשורש נשמתו. כיוצא בכך הוא הסברו של הנצי"ב בפרשת הנזיר²⁵. לדעתו, הנזיר שמת לו מת "בפתע פתאום" ו"חטא על הנפש", כפי שכתוב, לא חטא בכך שנטמא למת, אלא "אחר שאירעה לו זאת הסיבה באונס, אות הוא שאינו ראוי לכך, וא"כ בחינם ציער עצמו מן היין וביקש דבר גבוה מערכו". כלומר, מדובר באדם שניסה להתנזר ולהחמיר מעל לכוחות נפשו. מי שנוטל כתר שאינו ראוי לו, סופו שמשמים מראים לו את כשלונו.

22. שפתי צדיק, פ' שלח, ווארשא תרצ"ה, מ ע"א.

23. חידושי הרי"ם, לקוטים, ירושלים תשכ"ה, שסא ע"ב.

24. שם [לעיל הע' 11] פ' עקב, שאילתא קמה אות כה, ח"ג, נח ע"ד. וראה גם בפירושו העמק דבר, לבמדבר טו, מא.

25. העמק דבר, במדבר ו, ט. וראה שמואל שפרבר, מאמרות, ירושלים תשל"ח, עמ' 342 - 343. וראה גם דניאל שפרבר, מנהגי ישראל, כרך ב', ירושלים תנש"א. השווה גם הוראת ר"נ מברסלב, לעיל ליד הפניה 21.

ו. בחירת המצווה

במקורות האחרונים שהבאנו, עולה כאילו מאליה ההנחה, שיש משמעות מיוחדת בבחירת המצווה האחת. ענין זה לבש ביטוי נוסף כתוצאה מתפיסות קבילות אחרות.

רעיון הזיקה בין התורה לעם ישראל, לפיו יש בתורה שישים רבוא אותיות כמנין נשמות ישראל, נתפרש פעמים הרבה כך שלכל אדם אות אחת בתורה. כביכול, כל אחד יש לו תורה משלו, או שלכל אחד יש חלק מסוים בתורה, ואין הוא צריך לקיים את הכל. אכן, אין זו מלאכה קלה לידע איזו היא המצווה שמכוונת אליו. לשאלה זו התייחסו בסי' 'שפתי צדיק', (פר' קדושים, מא ע"א):

שמעתי מפ"ק זקני ז"ל [=בעל חידושי הרי"ם] שצריך כ"א שיהי' לו מצווה אחת דבוק בכל לבו. ומניין יודע איזו מצווה לייגע כ"כ? מה שרואה שיצרו מתגבר למונעו מהמצווה ידע שיסוד חיותו רק אותה המצווה.

כלומר, אם היצר הרע מנסה להכשילו במצווה שהוא חפץ בה ומתייגע על קיומה, משמע שהיא היא מצוותו המיוחדת. ויש שהשיבו בפשטות, שמאחר שאינך יודע איזהו החלק שלך, חייב אתה בכל. אך יש גם דרך ביניים. היות שאין כל אדם יודע מה מתאים לשורש נשמתו, אפשר שיבחר דרך חירות במצווה כלשהי. וכך בספרות המוסר, זו המושפעת מן הקבלה, חוזרת ההוראה ונשנית. לאמור -

יבחר אדם לעצמו לפחות מצווה אחת מיוחדת ויהי' זריז וזהיר בה כל ימיו, וימסור נפשו עליה, ולא יתנצל שום התנצלות להבטל מהמצווה²⁶.

אך לא הכל מסכימים לכך שאדם יבחר סתם באיזו מצווה. כשם שלפי הנצי"ב, עצם העובדה שאדם בחר במצווה מסויימת משמע שהיא קשורה בשורש נשמתו. היסט הרעיון המקורי, מוצאים אנו אצל רבי משה חיים אפרים מסודילקוב. נאמן לשיטתו שצדיק הוא בחינת אור מששת ימי בראשית שנזרע בעולם מתוך עצמותו של המאציל²⁷, הוא כותב:

יש צדיקים שהם בחי' אור א' של מצווה א' הכולל כל התרי"ג, והוא שאמר אבוך במאי זכי טפי בציצית. ולכן בא צדיק לעולם ומאיר לעולם, כ"א לפי בחינתו, ולפי האור שנברא משם בתור' או במצוות צדקה או במצוות הכנסת אורחים... וזה י"ל שמרמו הפסוק ומי גוי גדול אשר לו חקים ומשפטים צדיקים, פי' החוקים והמשפטים הם בעצמם הצדיקים.

כלומר, הצדיק, ככל שהוא עצמו בחינת 'חק ומשפט', ומין התגשמות של כל התרי"ג, הוא מגלם ניצוץ של אור, יש בו יחוד מסוים של הארה יתירה של בחינה או מצווה מסוימת. מכל מקום, אם מותר להסיק מסקנה מן הדרשה, הרי מדובר כאן על צדיק בלבד.

26. ראה ספר יראה, ובראשי הדפים: ספר מוסר, ליום שלישי, סי' מה, מונקאטש תרס"ד, ו ע"א- ע"ב. דברים אלה נרשמו גם בספר דברי דוד (זיטאמיר תרכ"ה), שאינו אלא אותו ספר בשם אחר. שם נוסף של אותו חיבור הוא: תוכחת מוסר (לכוב תר"י). כמו כן נרשמו בספר שיח יצחק, בתוך: אליהו מני, ברכת אליהו, ירושלים תשכ"ו, לה ע"א.

27. דגל מחנה אפרים, פר' ואתחנן, ניו יורק תש"ז, סח ע"א.

ג. הנטל המיוחד לכל אחד

ברם, מן הדין לקבוע, שתפיסת האות-המצווה הייחודית האחת²⁸, כרוך בה רעיון נוסף, והוא המטיל אחריות כבידה על הפרט. לאמור, את חלקך שלך חייב אתה למלא, ואיש לא יעשנו במקומך כי רק לך הוא נועד. וכך קובע רבי מנחם נחום מטשערנאביל²⁹:

שאינן צדיק כללי. וצריך כ"א מישראל פרטי להיות בגדר צדיק, לקיום העולם בשלימות.

במילים אחרות, כל אדם משתתף בבניית קומת המשיח, כפי שנמסר בשם הבעש"ט³⁰:

שצריך כ"א מישראל [לתקן] ולהכין חלק בחי' משיח השייך לחלק נשמתו עד שיתוקן ותכונן כל הקומה, ויהיה יחוד כללי בתמידות.

יתר על כן, למרות שעל-פי ההלכה חייב אדם למסור נפשו ("יהרג ואל יעבור") בשלושה מקרים, הרי קובע רבי מרדכי יוסף ליינר מאיזביצא, שאדם חייב למסור נפשו גם על המצווה האישית השייכת לו.

כי לכל נפש שייך מצווה מיוחדת שעל ידה יגיע לעוה"ב כפי המצווה וכפי אשר יקיימה... על המצווה הידוע לו שזאת שייכת לו בשרשו מחויב למסור נפשו עליה³¹.

ח. מצווה אחת לזמן מסוים

והנה הסתעפות מעניינת: לעתים לא רק שעל הפרט מוטלת חובה לבחור מצווה אחת שיקפיד בה במיוחד, אלא בכל דור יש מצווה מיוחדת שצריך להתמסר אליה. וכך כותב ר' אלימלך מליזינסק³²:

בכל דור ודור יש שורש לתקן מצווה מיוחדת יותר משאר מצוות. למשל, בדור הזה יש שורש לתקן מצוות ציצית יותר משאר מצוות. וכדומה, בכל דור יש שורש להחזיק במצווה מיוחדת יותר משאר מצוות.

אמנם גם אפשר לטעון, שנוסף לקיום המלא של כל המצוות בידי הכל, קיימת מצווה מיוחדת לכל דור שיש להקפיד בה במיוחד.

28. ולכן אפשר לקשר גם את המסורת על מלאך (לפי מסורת אחרת - שניים) אישי המלווה כל אדם. וראה גם במאמרו של הרב ד"ר אלכסנדר שפרן, בספר היובל להגרי"ד סולוביצ'יק, ירושלים תשמ"ד, עמ' תתתעה.

29. מאור עינים, פרי יתרו, ירושלים תשכ"ו, קי ע"א.

30. מאור עינים, פרי פינחס, שם, קסו ע"ב. לא אכנס כאן לויכוח על המשיחיות, ואציין רק כי במאמר זה, ואחרים, דנו י' תשב"י, במאמרו בציון, לב, תשכ"ז, עמ' 35-36; וכן ג' שלום, במאמרו The Neutralisation of the Messianic Element in Early Hasidism, JJS, xx, 1969-1970, pp 51-52.

31. מי השלוח, פרי ואתחנן, ווין תר"י, נז ע"ד. וראה אצל ש' שפרבר, שם [לעיל, הע' 5], עמ' 114, מתוך דברי ר' יעקב בנו של רבי מרדכי.

32. נעם אלימלך, פרי נח, ג ע"ב. וראה ג' נגאל, נעם אלימלך, ירושלים תשל"ח, מבוא, עמ' 109.

תפקיד זה שממלא כל דור בייחודו, עולה אצל בעל 'נועם אלימלך' גם בהקשר אחר:

אינו דומה אותה מצווה אשר צוה משה לעשות בעת ההיא... אבל אשר פקד משה לעשות לדורות הבאים אחריו בודאי לא היה אפשר להכניס בלבם האש היראה ההיא שהיה בשעת הציווי מפי משה עצמו, ואעפ"כ עכ"פ צריך לעשותה ביראה ואהבה גדולה כל אדם לפי השגתו. והעיקר שיראה האדם שיהיה כל השגותינו לעבודת הבורא... שזה בלתי אפשרי שיהיה הדבור של משה לישראל במדריגה זו כאשר היה הדיבור שיצא מפי ה' אל משה.

לאמור, כל דור מקבל את הצו בדרך האופיינית לו, ואעפ"כ אין הגיוון בבחינת פגם, אלא מצב טבעי. ולפיכך, כל דור ומצוותיו הייחודיות לו, אך העיקר:

עכ"פ תכניסו כל מחשבותיכם ומגמותיכם כפי השגותיכם בכל יכולתכם במדריגה זאת.³³

בכך קשור גם רעיון אחר, שבעצם כל רגע בבריאה נושא חוקיות משלו. למשל, ר' חיים ויטאל כותב³⁴:

שבכל שעה ושעה משתנים העי' [=העולמות], ואין שעה זו דומה לשעה זו. ומי שמתכל בענין הילוך המזלות וכוכבים ושינוי מצבן ומעמדן, ואיך ברגע אחד הם באופן אחר, והנולד בו יקרה לו מאורעות שונים מהנולד ברגע שקדם לזה. ומזה יסתכל ויבין בעולמות העליונים שאין להם קץ ומספר.

בכיוון זה גם דרשו לומר בשם הבעש"ט, ש"ספר הזוהר יש לו בכל יום פ' [=פירוש] אחר³⁵. ומעין זה הוא משל הרועה של ר' נחמן מברסלב:

דע כי כל רועה ורועה יש לו ניגון מיוחד לפי העשבים ולפי המקום שהוא רועה שם.³⁶

ואף ר' מנחם מנדל מויטבסק כתב³⁷:

מיום ברוא א-להים אדם עד סוף כל הדורות, אין לך יום שזה לחבירו, ואין כל רגע נעשה שזה לחברתה בענין הנהגת כל העולמות מרום העליון עד סוף המדרגה השפל. ומעולם לא הי' ולא יהי' מששת ימי בראשית עד סוף שום שני רגעין שווין, ושני בני אדם שווים, שא"כ [=שאם כן] השני למה.

33. שלח, עו נ"א.

34. עץ חיים, היכל א, שער א, ענף ה, ירושלים תרנ"ו, יד ע"ב. הובא גם אצל ר' אליעזר צבי ספרין, בהקדמתו לזוהר חי. כך ע"פ אידל, קבלה - היבטים חדשים, ירושלים ות"א תשנ"ג, עמ' 260, 408 - 409. וראה גם מ' חלמיש, מבוא לקבלה, ירושלים [תשנ"ב], עמ' 46, עמ' 255 הע' 78.

35. ראה אידל, שם, עמ' 259 - 260.

36. לקוטי מוהר"ן תנינא, סי' סג.

37. פרי עץ, פרי' וישב, קראקא תרצ"ז, ו ע"ג. ראה גם חלמיש, שם (לעיל הערה 34) עמ' 200.

משמע, השוני בין הדורות אינו בבחינת הסכמה שבדיעבד, כפי שניתן היה להסיק מדברי 'נועם אלימלך', אלא מצב נתון בחוקיות הבריאה, הן באשר לקוסמוס על מרכיביו בכלל, והן במישור האנושי בפרט.

ט. גילוי התיקון האישי

הענין נסתעף לנושא מענין מאד. מאחר שאדם בוחר לו, מכל סיבה שהיא, מצווה מסויימת, הרי יש בו באותו אדם ייחוד כלשהו, הזוקק אותו, ככל הנראה, בקשר פנימי בלתי מושג לנו, לאותה מצווה. הייחוד האישי נותן לאדם טעם מיוחד בקיומו ובהגשמתו, ומטיל עליו מטלה כבדה בעצם חובת ההגשמה העצמית. בעיקר בחסידות הבעשטית הירבו לדבר על הייחוד האישי, ועל חלקו של הצדיק בגילוי ובזיהוי הפן המייחד. אפשר איפוא מצב כמו זה המתואר אצל ר' נחמן מברסלב³⁸ -

שכבר זכה לידע את שרשי הנשמות ישראל גם מתורה שבע"פ. והי' יודע לתת תיקונים לכל אחד וא' כפי שורש נשמתו. וכל הדברים שצוה, לא היה עניני טודות לכיין כוונות ויחודים, רק כל הנהגות שצוה למקורביו היו עניני עובדות... והכלל, שלכל אחד ואחד צוה לומר איזו משנה מיוחדת בכל יום וכיוצא בזה. והכלל, שלכל אחד ואחד צוה הנהגות מיוחדות כפי מה שהי' צריך לתקן מה שפגם וכפי שורש נשמתו. ויש הנהגות כלליות שצוה לכל המקורבים שלו... וכן בענין הזמן. יש הנהגות שצוה לנהוג אותם כל ימי חייו... ויש הנהגות שהי' תלויים בזמן, שבזמן זה צוה לנהוג הנהגה זו, ובזמן אחר צוה הנהגות אחרות.

ועל כן אפשר לכתוב משפט כמו:

יש הרבה דברים שלאדם אחד אטורים ולאדם אחר מותרים³⁹.

למעשה, יש לכך מקבילה מענינת בבית מדרשו של הגר"א. בסי' קול התור (פרק ג), נאמר על הגר"א:

רבנו ידע על כל איש מישראל איה שמו ויעודו לישועת ישראל מרומז בתורתנו הקדושה ע"פ מעשה וחשבון.

הסבר אפשרי לתפיסה האמורה נמצא בדברי האר"י⁴⁰:

וכשאדם נולד, הנה אותו הנפש שלו צריכה לברר אותן הניצוצין המגיעין לחלק' שנפלו ממנה ע"י חטא אדה"ר בקל"י נגה אשר זה כונת לידת האד' בעוה"ז.

38. שיחות הר"י, סעיף קפה.

39. דור ישרים, מג ע"א. על הצד האישי מספרים רבות בחסידות כגון: מעשה בצעיר שבא לפני ר' חיים מצאנז. שאלו הצדיק: מי אתה? השיב: אני נכדו של פלוני שהיה אדמו"ר בקהילת... שיסע אותו הצדיק: "לא שאלתי מי היה סבך, אלא מי אתה?!" מילת המפתח היא: איכה? וראה מ"מ בובר, דרכו של אדם ע"פ תורת החסידות, ירושלים תשי"ז, עמ' 14 - 20.

40. עץ חיים, ש"נ פ"ג, ירושלים תרנ"ו, קמו ע"ג.

לכך יש השלכות ברורות בתחום הדתי והחינוכי כאחד, וניקת, כדוגמה לדבר, מכתבי הרב קוק (אורות התורה פ"ט, בראשו):

כל אחד צריך לעסוק בעסק שלו, במה שיש לו ע"ז הכנה, וביחוד הדבר נודע בעניני הלמוד, שאע"פ שלפעמים ע"י מאורעות המצב יהי קשה לאדם להחזיק במה שלבו חפץ, מ"מ צריך שיהיה אמיץ ולא יעזוב את מה שמכשיר ביחוד רוחו.

וכן בדברו בתחום המוסר⁴¹:

זה מתחלף הרבה בין איש לאיש, אע"פ שההעדר מעשות הרע כולל את הכלל כולו, אבל הדרכים איך לסור ממנו מיוחדים בכל איש לפי טבעו ומצבו ושכלו.

י. קיום מה שבידו מביא לתיקון השלם לאדם - ולעולם

התפיסה הרווחת בקבלה, שכל מצווה כלולה מן התרי"ג, הזוקקת את מבנה גוף האדם למבנה המצוות ולמבנה עולם האצילות ורואה בהן דוגמאיות ופוטנציאל תאורגי, דורשת מצד אחד הקפדה מליאה על קיום כל מצווה כדי לתקן את היסוד המקביל בא-להות, ולהגיע לשלימות. אולם מצד שני היא מודעת לקושי המעשי הכרוך בכך, שהרי, למשל, לא כל אדם יכול לקיים מצווה המתייחסת לכהן. לפיכך נקבע, שאם אדם מקיים מה שיכול לתיקונו, הרי בכך נכללו כל התרי"ג. ובלשונו של ר' יוסף אזוביב, ממקובלי אלג'יר במאה הי"ח⁴²:

ועוד אמרו בשם חכמי המדע, שכל אחת ממצוות ה' כלולה היא מתרי"ג מצוות. ובזה יש מתרצים לחקירת הראשונים ז"ל, דאחר שתקן כל אבר מאיברי גר"ן הוא בקיום אותה מצווה המיוחדת לו, א"כ מה יעשה ישראל לכמה מצוות שאין בידו לעשותם... ועם האמור יש מתרצים, דכל שנוהר במצוות שבידו לתקן, שבזה הוא מורה על האחרות שאם באו לידו היה זהיר בהן לקיימם, די לו בזה לתקן גם שאר איברים... וזה אפשר לומר בכוננת רבי חנניא בן עקשיה רצה הקב"ה לזכות את ישראל לפיכך הרבה להם תורה ומצוות... שאם לא יכול באלו הרי הוא יכול באלו, שבאותם שקיים הרי כל התרי"ג מצוות כלולים, ובזה נתקנו כל איבריו... שאפי' אין בידינו לקיים כי אם מצווה אחת בלבד שהרי היא כוללת את הכל, הרי זו עולה לפני ה' א-להינו... כאלו קיימנו כל אשר ציונו בתרי"ג מצוות.

אמנם ניתנה לכך גם תשובה אחרת, למשל אצל רבי חיים בן עטר. הוא מדגיש את הערבות ההדדית. בלשונו (אור החיים, שמות לט, לב):

בני ישראל יזכו זה לזה, והתורה ניתנה להתקיים בכללות ישראל, כל אחד יעשה היכולת שבידו ויזכו זה לזה.

41. מוסר אביר, ירושלים תשל"א, עמ' כו.

42. ימים אחדים, דרוש ט, ליוורנו תקנ"א, לג ע"א.

לכלל זה באו הרחבות שונות. למשל, ר' שלמה אפרים מלונטשיץ כותב(בכ"י יקו עה"ת, דברים ח א):

לפי שצדיק יסוד עולם, ואפילו יחיד שעשה מצווה אחת אשרי לו שהכריע את עצמו ואת כל העולם לכף זכות... לכן אמר אשר אנכי מצוך, ליחיד, תשמרון לעשות למען תחיון [גורבים], כי שמירת היחיד דומה כאלו רבים שמרו המצוות ויגיע התועלת לכולם. ונקט המצווה בלשון יחיד לומר לך שאפילו שמירת מצווה אחת כתיקונה גורמת למען תחיון.

כלומר, מצווה אחת שמבצע יחיד, יש בה כדי להכריע לכף זכות את הציבור כולו.

יא. הכיוון המחמיר - אין לוותר על שום מצווה

אולם יש בקבלה גם כיוון מחמיר, ואפשר להציגו מכמה פנים:
א. היות שלפי האר"י חייב כל אדם לקיים את המצוות, ואפילו על דרך הפרד"ס, ומי שלא הגיע לכך חייב בגלגול, הרי אפשר שנמצא אדם שיעסוק רק במצווה אחת, אבל אין זו אלא תשלום חובתו. כלומר, בעיקרו של דבר, אין מצב שאדם מסתפק בקיום מצווה אחת. כך כותב למשל בעל קיצור שלי"ה⁴³:

צריך להבין למה היה זה זהיר יותר טפי במצווה זו יותר מבזו, וכן האחר. אך הענין כי הנה הנשמה חדשה צריכה לקיים כל התרי"ג מצוות, אך הנשמה הישנה אין צריכה לתקן עתה רק אותה המצווה שהיתה חסירה ממנה לבד. ולכן כל אמורא והחכם מאליו היה זהיר במצווה אחת יותר מכל שאר המצוות, וכל חכם וחכם כפי מה שחסר ממנו.

כלומר, יש בני אדם שנשמתם ישנה והם זקוקים להשלמה של מצוות מסוימות בלבד. מעין זה תמצא בספר קרוב לחסידות, 'דרכי נועם', מאת ר' שמואל בן אליעזר מקלוריע⁴⁴:

והקרוב אלי לומר עוד, שאם ברור לאדם על איזה מצווה שכבר קיימה לשעבר [בגלגול קודם], ועתה אם יקיימה שוב יגיע לו הפסד על ידה, אזי ניתנה רשות לאותו אדם להתבטל ממנה מכל וכל.

למעשה, נאמר באופן עקרוני כי בני אדם אינם יודעים את מעשיהם בגלגולים קודמים, ולכן הכל מתחייבים בכל. אמנם מקובלים מעטים, כגון האר"י, הצהירו על סגולה כזו, שבעצם ידעו על מה הם ירדו לעולם.
ב. הטענה האחרת היא, שכל מצווה יש בה פרט מסוים או סגולה מסוימת שאינם ביתר, ולכן חובה לקיים את כל המצוות כולן. ובלשונו של רבי מכלוף עידאן, מגדולי חכמי גירבה⁴⁵ -

שכל מצווה יש לה סגולה טובה ומיוחדת לעצמה... שהאדם מחוייב להאמין שלכל מצווה יש תכלית ידוע אליו ית'.

43. קיצור שלי"ה, עניני המצוות, ווארשא תרל"ט, עמ' 164.

44. ראה תשבי, שם [לעיל, הע' 30] עמ' 17.

45. עמר נקא, גירבה תש"ט, עט ע"ב.

מבחינה זו יש צורך במצוות כולן.
 ג. כמו כן, אם נקבל את הנחת המקובלים שכל המערך והמאגר של תרי"ג המצוות משקף את אברי הא-להות⁴⁶, הרי גם אז תהיה המסקנה שאי אפשר לוותר על שום מצווה.

יב. סוף דבר

עמדנו על גלגולי כמה מן הרעיונות הקשורים בנושא של 'מצווה אחת'. הסתפקנו ברמזים לנושא המשיק, 'אות אחת' בתורה, שיורחב ברצות ה' במקום אחר. לא עמדנו כלל על הבלטתן של מצוות מסוימות בידי חכמים. עם מצוות אלה נמנית, כידוע, מצוות קידוש השם. במחיצתם של מקדשי השם קטונתי מלשהות. להם - דומיה תהילה!

46. ראה על כך י' תשב"י, משנת הזוהר, ח"ב, ירושלים תשכ"א, עמ' תלא-תלה.

גלות וגאולה במשנתו של רש"י

מאת

פרופ' אברהם גרוסמן

